

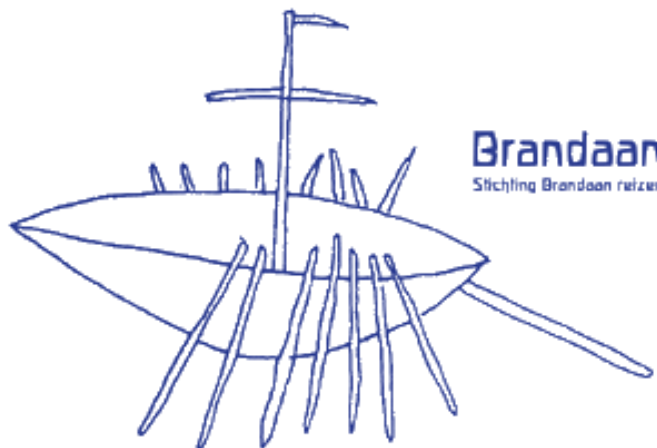
## Nieuwe spirituele pleisterplaatsen

**Mensen willen zich ontwikkelen. Dat doen ze liefst samen met anderen. Vooral cursussen en reizen die de kunstzinnige en sociale snaren in deelnemers raken, zijn erg in trek. Alize Korf bezoekt twee antroposofische aanbieders op deze groeiende markt: Stichting Brandaan Reizen en De Zonneboom.**

Alize Korf

journalist

'Het begon allemaal toen ik die bus huurde', vertelt Dick Blokker (60), oprichter van Brandaan Reizen. Samen met collega Jan Remmerswaal (56) blikt hij terug in de tijd. 'Ik was toen secretaris van het net opgerichte Studiecentrum voor Antroposofie in Arnhem en werkte mee aan een groot euritmiefestival. De deelnemers moesten vervoer hebben. Het klinkt heel raar, maar toen ik in die bus zat besepte ik hoe makkelijk het is zo'n ding te huren, en dat je met een groep



mensen gewoon daar naartoe kunt gaan waar je heen wilt.' Blokker krijgt een mijmerende blik in zijn ogen. 'Zo begon het eigenlijk. Er werden vanuit ons studiecentrum al lezingen en cursussen gegeven, maar ik wilde meer en het voorval met die bus was de aanleiding om in 1991 een reis te organiseren naar Chartres. De animo voor de reis bleek heel groot. Er was toen nog niets vanuit de antroposofie op reisgebied, dus in die zin hadden wij een gat in de antroposofische markt ontdekt. Na Chartres kwam ik in contact met Mark Mastenbroek, die reizen wilde begeleiden en we gingen naar Florence, Rome en Egypte. Het succes werd groter en het geld stroomde binnen.'

### Geert Groote

Het studiecentrum was het begin van Blokkers 'antroposofische carrière'. Er kwam in Arnhem behoefte aan een locatie voor een boekhandel, bibliotheek, cursusruimtes en expositieruimtes. Binnen een half jaar werd toen in Arnhem het Geert Groote Centrum opgericht. De organisatie bestond uit maar liefst veertig vrijwilligers. 'Dat was een zeer spannende tijd omdat alles liep als een sneltrein. Er kwamen veel nieuwe mensen bij, maar het bleek dat het verloop onder de medewerkers veel te groot was. Dat was best moeilijk.'

In die periode ontmoette Blokker tijdens een reis in Ierland Jan Remmerswaal. Het klikte meteen en Remmerswaal werd medewerker bij het Geert Groote Centrum. 'Toen de pioniersfase van het Geert Groote Centrum voorbij was, moest er stabiliteit komen', zegt Remmerswaal. 'Het werd tijd voor consolidatie van de zaak.' Maar dat ging niet van een leien dakje. Er brak een moeilijke tijd aan voor het in korte tijd bloeiende Geert Groote Centrum. 'Intern kregen mensen eigen posities en wilden de baas zijn van het terrein waarop ze werkzaam waren. Dat gaf spanningen', aldus Blokker. 'Er ontstond territoriumgedrag', vervolgt Remmerswaal. 'Mensen gingen hun gebiedjes afbakenen waardoor er eilandjes gevormd werden. Ook ging iedereen zich met elkaar bemoeien. We hebben veel gepraat maar de vaart bleek eruit.' Blokker: 'Ik had alle touwtjes in handen en wilde die best weer loslaten, omdat de verantwoordelijkheid te zwaar was, maar ik wilde het wel op een goede manier overdragen. We waren in antroposofisch Nederland al heel "beroemd" geworden en het bestuur van de Antroposofische Vereniging zag ons als

een voorbeeld voor heel Nederland, want zo konden er meer van dit soort centra komen. Toen het fout ging, was dat op een moment dat ik ook besloot uit het bestuur te stappen. Ik liet de verantwoordelijkheid over aan de anderen. Ik had ook een gevoel dat misschien mijn rol voor een belangrijk deel was uitgespeeld en dat ik misschien iets anders moest gaan doen. Toen ik niet meer in het bestuur zat, hadden anderen zeggenschap gekregen en werd ik er binnen drie weken op non-actief gesteld. Ik zou nog twee reizen begeleiden, maar vanuit het bestuur werd besloten dat ik dat niet mocht doen. De zaak escaleerde.' Remmerswaal merkt nog op dat de problemen bij het Geert Groote Centrum ontstonden in het meest succesvolle jaar. 'Het was een bloeifase waar we in zaten maar het knalde uit elkaar. Doodzonde.' Blokker hierover: 'Ik denk dat men het geld belangrijker ging vinden dan de activiteiten. Dat is een spirituele wetmatigheid. Eerst moet de visie er zijn. Als je daar maar krachtig genoeg aan werkt, dan komen de goede mensen en het geld vanzelf naar je toe. Je kunt nog een tijdje voortleven op de vruchten van het verleden, maar dat houdt een keer op. Er kwam niks nieuws meer.'

Remmerswaal was na een mislukte bemiddelingspoging ook uit het Geert Groote Centrum gestapt en op een avond zat hij met Dick Blokker en Sabine Böhler, die zich ook betrokken voelde bij alle ontwikkelingen, rond de tafel. 'Op die bewuste avond hadden we een soort bezinningsgesprek', zegt Blokker. 'We spraken ons naar elkaar uit over onze dromen en onmiddellijk zei iedereen: "reizen". Zo ontstond in 1998 Stichting Brandaan. In de planning van het Geert Groote Centrum lag nog een reis naar Ravenna, waar we graag heen wilden, maar wat niet kon omdat we er niet meer bij hoorden. Ook Wim Veltman, die de reis naar Ravenna zou leiden, was aan de kant gezet. Dus besloten we op eigen houtje verder te gaan. Dit deden we bewust na de reis naar Ravenna van het Geert Groote Centrum, omdat we hen niet in de wielen wilden rijden. Maar het Geert Groote Centrum reageerde boos op ons initiatief en beweerde dat wij hun werk onmogelijk zouden maken.' Remmerswaal: 'We hebben nog geprobeerd tot een samenwerking te komen tussen Brandaan en het Geert Groote Centrum, maar dat was niet bespreekbaar.'

Het Geert Groote Centrum bestond daarna nog een jaar en is op 1 maart 2000 opgeheven vanwege financiële problemen. 'Dat was toch heel pijnlijk voor me', vertelt Blokker. 'Het was natuurlijk toch mijn initiatief. Vanuit Brandaan hebben we toen nog financiële steun toegezegd, maar het was al te laat.'

## **Brandaan vaart uit**

Voor Dick Blokker, met het bloed van een pionier, brak na de tegenslagen een goede tijd aan. Over de naamvoering van de stichting waren ze het snel eens geworden. Het moest iets met avontuur te maken hebben. Blokker kende het verhaal van de Ierse monnik Sint Brandaan de Zeevaarder, een Odysseusachtige figuur die leefde in de zesde eeuw en lange reizen maakte, waarbij hij de meest wonderlijke avonturen beleefde. 'Op dit verhaal wilden wij met de stichting aansluiten', zegt Blokker. 'Wonderbaarlijke reizen bieden en daarbij trachten de deelnemers in verbinding te brengen met bronnen van spiritualiteit.' De eerste tijd na de oprichting deden ze het nog even rustig aan, omdat ze zich na de ervaringen met het Geert Groote Centrum niet overhaast in een avontuur wilden storten. 'Na onze eerste reis naar Ravenna hebben we een tijd niks georganiseerd', zegt Blokker. Remmerswaal vult aan: 'We hadden geleerd van bepaalde fouten en we wilden niet dat deze zich zouden herhalen. Langzaam hebben we een netwerk opgebouwd en vele gesprekken met elkaar gevoerd over onze doelstelling. Hoofdzaak was dat we interactief wilden gaan werken. Contacten leggen en verbindingen maken met mensen die mogelijk onze doelgroepen zijn. We wilden niet op een kamertje alles bedenken, maar contact zoeken met reisleiders en in dialoog daarmee ons reisdoel bepalen.'

Het 'ideale' aan Brandaan is dat niemand van de medewerkers financieel afhankelijk is. Dat is een voordeel, omdat ze het allemaal leuk vinden om te doen en de tijd hebben. 'We zijn een stichting', zegt Blokker, 'en de winst die we maken is om voort te kunnen bestaan, en niet voor eigen inkomsten. Naarmate je meer overhoudt, kun je des te grondiger de volgende reis organiseren. Dat is een ontwikkeling. Ik ben tot de ontdekking gekomen dat dit de enige manier is om goede reizen op te kunnen zetten.'

Een van de deelnemers aan de reizen naar Ravenna en Israël is Hans Gosselink (61). De achtergrondinformatie die door de reisleiders tijdens de reis geboden wordt, spreekt hem erg aan. 'Bij gewone reizen word je overspoeld met feitelijk informatie, bij Brandaan wordt de informatie in een bredere context geplaatst en wordt het geven van een persoonlijke opinie in dit verband niet geschuwd. Iedereen weet bijvoorbeeld dat Jeruzalem een stad is die voortdurend door twee bevolkingsgroepen geclaimd wordt. De visie van de reisleider was dat Jeruzalem een mensheidsstad is. Met andere woorden: een stad kun je niet bezitten, maar is van iedereen. Dat vond ik een heel mooi gezichtpunt.'

Hinne Posthumus (66) heeft al verschillende reizen meegemaakt en kan het bovenstaande alleen maar beamen: 'Dick Blokker is in staat voor zijn reizen buitengewoon betrokken en deskundige mensen aan te trekken die tevens een meerwaarde hebben voor het spirituele. Ze hebben het talent grote verbanden te maken tussen de verschillende onderwerpen uit de cultuurgeschiedenis.'

Een ervaring die Gosselink nooit zal vergeten was een boottocht die ze maakten in Israël over het meer van Galilea. 'De zee was bladstil, de lucht was bewolkt en aan de ene kant van de oever zag je de stad Tiberias en aan de andere kant in de verte de Golan Hoogvlakte. Er steeg zo'n stilte op van het meer dat niemand een woord durfde te spreken. Dat moment maakte veel indruk op me.' Een ander mooi moment was een bezoek aan de klaagmuur. 'Normaal ziet het er daar zwart van de toeristen, maar onze groep stond als enige midden tussen de joden. Vlakbij mij zat een jongen op de grond geknield een halfuur luidop te bidden. Ik had zo'n bewondering en tegelijkertijd verbazing voor die jongen. De overtuiging en concentratie waarop hij dat deed zal ik nooit vergeten.'

## Het gat van de hulpeloosheid

Brandaan telt nu vier vaste medewerkers, want Alice Woutersen is er intussen ook bijgekomen, en een vijfde en zesde medewerker zijn op komst. 'Alles wordt tot nu toe hoofdzakelijk geregeld vanuit mijn werkkamer op mijn woonadres', zegt Blokker. 'Het kan zijn dat we op een gegeven moment een ruimte moeten gaan huren met de noodzakelijke benodigdheden en iemand die de administratie kan overnemen. We worden steeds professioneler en we groeien ongelooflijk hard, dus een soort reiswinkel ligt in het verschiet.'

De vraag welke uitdaging en welk idealisme ten grondslag ligt aan dit werk zet Blokker aan het denken. 'Er zitten verschillende uitdagingen in dit werk. Met het reizen ontdek je telkens opnieuw iets van de wereld. Je komt op plekken die heel boeiend zijn. Een reis is geen vrijblijvende aangelegenheid. De mensen die je ontmoet willen jou ook ontmoeten. We zoeken aansluiting bij oude mysterieplaatsen en plekken waar spirituele bronnen liggen, om zo iets van onze cultuur te proberen te begrijpen. In Egypte kun je bijvoorbeeld nog een stukje van die oude cultuurfasen van waaruit wij al verder ontwikkeld zijn, aantreffen. Zo ontdek je dat de wereld een ontwikkeling heeft en dat alles aan verandering onderhevig is. Op een reis raak je al je vertrouwde referentiekaders kwijt en als je dat voelt kun je een confrontatie voelen met jezelf. Meestal maak je op een reis een innerlijke ontwikkeling door. Mensen nemen dan soms hele belangrijke beslissingen. Het gat van de hulpeloosheid noem ik dat moment. De groep vormt een veilige haven van waaruit je op pad gaat. Mensen gaan steeds meer durven naarmate ze zich in een groep vertrouwd voelen. Vrije dagen tijdens zo'n reis zijn ook heel belangrijk. De meest bijzondere dingen gebeuren vaak buiten het programma en de mooiste momenten zijn de onverwachte. Je biedt als reisorganisatie een raamwerk aan waarin basisvoorwaarden zijn opgenomen om de reis tot iets bijzonders te maken.'

De geschiedenis van Stichting Brandaan is te vergelijken met de reis die Sint Brandaan de Zeevaarder maakte. Hij voer ook niet alleen met de beste wind in de zeilen. Blokker tot slot: 'Als het Geert Grote Centrum nu nog zou bestaan, was Brandaan er niet geweest. Brandaan bloeit te gek en dat beangstigt me soms. Ik wil niet weer ten onder gaan aan het succes. We moeten ontzettend goed in het bewustzijn hebben waarom we bepaalde

keuzes maken en wat we niet aanpakken en wat wel. En ook geen dingen doen uit eigenbelang. Ik denk dat het daarom zo goed gaat.'

## In Leiden staat een huis

In het bijna honderd jaar oude Leidse pand hangt een gezellige sfeer. Op de eerste verdieping wonen Ger van der Pas en haar man Jan de Laat, de oprichters van De Zonneboom. De hal staat vol met bloemen. 'We hebben net het zeventienjarig bestaan van De Zonneboom gevierd', legt Van der Pas

uit. 'En daarbij waren we ook nog veertig jaar getrouwd. Terwijl Jan de Laat koffie zet, verbergt hij ondertussen de afwas van de vorige dag achter de schuifdeur van de keuken. De telefoon gaat. 'Ik neem hem Jan', roept Ger, voordat ze de hoorn oppakt. 'En dan zet ik hem af hoor!'

Na het telefoontje gaat Van der Pas er goed voor zitten als ze vertelt over het ontstaan van De Zonneboom. 'Begin jaren tachtig had ik een leidinggevende functie in de gehandicaptenzorg. Ik had het daar niet meer naar mijn zin, omdat ik heel andere denkbeelden had over het begeleiden van deze mensen. Toen ik daar wegging had ik een burnout en besloot ik de Vrij Kunstzinnige Jaren (een cursus die mensen een scholing biedt om te groeien in hun persoonlijke en maatschappelijke leven, AK) te gaan doen. Na die slopende periode was dat een grote verrijking voor me. Ik ontdekte mogelijkheden in mezelf die ik vooraf nog niet kende, namelijk dat ik een kunstzinnige aard heb, maar ook dat ik heel goed kan organiseren. Na die drie jaar was me duidelijk geworden dat ik niet meer terug wilde naar mijn oude werk, maar iets anders wilde gaan doen.'

Ondertussen brengt Jan twee grote kommen met geurige koffie binnen. Na de eerste slok vervolgt Van der Pas: 'In diezelfde tijd vroegen ouders van de vrijeschool in Leiden aan mijn man, die daar leraar was, of er niet een mogelijkheid was om wat hun kinderen op school leerden aan praktische en kunstzinnige vorming, ook aan hen te leren. Toen ik dit hoorde kreeg ik steeds meer het gevoel dat er iets nieuws in het verschiep lag. Er waren tot dan toe al veel veranderingen in ons leven geweest, die misschien niet voor niets waren. Onder andere onze mislukte emigratiepoging naar Zuid-Afrika. We hadden ons huis met inboedel in Uithoorn al verkocht, toen we in gesprek kwamen met een priester die ons vertelde over de apartheid die hij daar van dichtbij had meegemaakt. Door zijn verhaal waren we diep geschokt en na veel gesprekken en lang overwegen besloten we niet te gaan.'

Van der Pas praat daar nu heel makkelijk over. Na dit intermezzo pakt ze de draad van haar verhaal weer op. 'We begonnen met het geven van cursussen op de vrijeschool. Maar al gauw kwam de behoefte om te verbreden en te verzelfstandigen. De omgeving en de stad Leiden sprak ons altijd erg aan en al snel viel de beslissing er een pand te kopen. En toen we er een hadden, was het mooie ook nog dat het in De Laat de Kanterstaat was, de achternaam van mijn man!'

## De Zonneboom

'Bij de opzet hadden Jan en ik onze eigen insteek. Hij werkte mee vanuit de techniek, de ambachten en zijn pedagogische achtergrond. Ik werkte vanuit de kunst en zorgde voor de organisatie. We bruisten van de plannen en ideeën. Onze pijlers waren: ambachten, kunst en techniek. Parallel daaraan de interesse in mensen, hun mogelijkheden en scheppingskracht. Ons cursusaanbod was aanvankelijk op de vrijeschoolpedagogie geënt: poppen en speelgoed maken, jaarfeesten en dergelijke. Langzaam maar zeker metamorfoseerde zich dat en gingen we over naar het werken met volwassenen. Er kwamen cursussen tekenen, schilderen en boetsen. We wilden niet alleen maar iets aanbieden, maar ook inspelen op vragen.



Stapje voor stapje werkten we aan onze eigen signatuur. Overigens blijven we dat doen, want met De Zonneboom willen we voortdurend in beweging en ontwikkeling blijven. Doel is mensen te begeleiden en het wekken van in hen nog sluimerende mogelijkheden. We willen een ontmoetingsplaats zijn voor iedereen die op zoek is naar een meerwaarde in zijn of haar leven. Als hier iemand binnenkomt, dan ontvangen wij hem met respect en ben ik nieuwsgierig: wat zou die mens nog meer in zich dragen? We willen een richtinggevend centrum zijn en zien de antroposofie niet als iets waar iedereen met huid en haar in moet zitten, maar als toegevoegde waarde aan ieders eigen ervaringen. Andere stromingen zoals New Age, zijn hier zeer welkom, omdat er nog heel wat te leren valt', zegt Van der Pas stellig.

'Natuurlijk stellen we wel voorwaarden', vervolgt ze. 'Als een docent zich aanbiedt, maken we eerst uitgebreid kennis met wat hij te bieden heeft. We verwachten dat er interesse is in de ontwikkelingsfasen van de mens. Dat vind ik belangrijk. Kunst kan als het ware een smeermiddel zijn om menselijke processen te begeleiden. Als mensen elkaar niet begrijpen, kan vanuit de kunst de dialoog weer op gang gebracht worden. Dat doen we niet op een therapeutische manier. We willen niets invullen voor de ander, maar proberen de vragen zo te stellen dat de ander het antwoord zelf kan formuleren. Iemand heeft bijvoorbeeld een wetenschappelijke opleiding en daarin een heleboel kennis verworven, maar is daarin vastgelopen. Dan proberen wij hem zo te begeleiden dat hij nieuwe mogelijkheden kan ontdekken.'

Willem Vermeulen (52) is van het laatste een voorbeeld te noemen. Hij is jeugdarts en zit in het tweede jaar van de Vrij Kunstzinnige Jaren bij De Zonneboom. Het enthousiasme van zijn vrouw, die de cursus eerder doorliep, stak hem aan. 'Op mijn werk ben ik veel bezig met problemen van anderen en ik vergat daarbij mezelf nogal eens. Op mijn vijftigste besepte ik dat het tijd werd een pas op de plaats te maken en aan mijn behoefte met iets totaal nieuws bezig te zijn tegemoet te komen. De cursus geeft me verruiming en biedt me mogelijkheden nieuwe dingen in mezelf te ontdekken. Ik besef nu dat er meer is dan mijn dagelijkse leven. Het heeft op die manier een therapeutische werking. Het ontspant me, geeft me rust en een gevoel van harmonie.'

## Café

Sinds enkele jaren is er in de weekenden een cultureel café in De Zonneboom. Onder het genot van een hapje en een drankje zijn er lezingen, voordrachten of andere activiteiten met een actueel thema, waarbij er gelegenheid is tot ontmoeting met sprekers en luisteraars. 'De meest spannende verhalen vind ik levensverhalen', zegt Van der Pas. 'Het gebeurt vaak dat we iemand in het cultureel café uitnodigen om over zijn biografie te vertellen. Zo las ik een keer een stukje in de krant onder de titel Van advocaat tot voddenman. Dat opmerkelijke verhaal interesseerde me zo dat ik contact met de man zocht en hem in ons café uitgenodigde. Hij had als advocaat een perfect leven gehad. Veel geld, een mooi kantoor en een luxe auto. Toch was hij niet tevreden en besloot de pelgrimsroute te gaan lopen naar Santiago de Compostella. Teruggekomen in Nederland stopte hij abrupt met zijn werk als advocaat en ging kleding inzamelen voor mensen in de Oostbloklanden. Al gauw had hij een bedrijf met de naam "Kici". Op de hoek van onze straat staat een container van hem met de tekst: "Laat Kici de kleren krijgen". Het geld verdienen zit hem zeker in het bloed, want nu heeft hij een uitgeverij in esoterische boeken. Ik heb nog steeds contact met hem.'

## Sociale kunst

'Kijkend naar de ontwikkeling van De Zonneboom werkten we in eerste instantie vanuit de kunst. Spoedig kwamen daar de thema's ontmoeting en interesse bij. Onze jongste loot aan de boom is de Academie voor Sociale Kunst', vertelt Van der Pas vol trots. 'Daarmee gaan we nu het derde jaar in.' Bedachtzaam vervolgt ze: 'Ik heb dat sociale aspect vaak gemist in de antroposofische beweging. Het ging meestal over kennis en inzicht. De sociale kunst is een betrekkelijk jonge kunst die moeilijk te vatten is, omdat je deze

ontwikkelt aan elkaar in een ontmoeting. Als een mens uit innerlijke vrijheid handelt, en niet op basis van gewoonte of autoriteit van buitenaf, dan is het onderhouden van relaties eigenlijk niets anders dan een sociale kunst, in de voortdurend wisselende omstandigheden van het dagelijks leven. Inzicht krijgen gaat niet altijd langs de weg van de sympathie, maar vaker langs de weg van de antipathie. Dat geldt ook voor De Zonneboom. Sommige cursussen stromen vol, andere minder. Je leert vooral door de klappen die je krijgt. Wij wijzen trouwens zo'n docent niet onmiddellijk de deur als "zijn" cursus niet aanslaat, maar trachten erachter te komen hoe dat komt. En meestal geeft dat inzicht.

Anderhalf jaar geleden merkte ik dat mijn werk als coördinator me te veel werd en tegelijkertijd groeide het centrum heel hard. Er waren aanvragen voor cursussen die we niet meer konden bemensen. We beseften dat we onze eigen groei tegenhielden als we zo doorgingen. En dat wilden we niet, want onze instelling is dat initiatieven van mensen een kans moeten krijgen. Maar het was wel even een moment waarop we ons afvroegen of we het nog wel konden dragen. Maar klein blijven wilden we ook niet. We zijn op zoek gegaan naar mensen die iets herkenden in de visie van De Zonneboom en tevens kennis en kunde in huis hadden. Je kunt niet continu de dingen blijven doen zoals je gewend bent. Het streven was een omslag te maken naar interne professionalisering en versterking voor de toekomst, met behoud van onze waarden. Dat is een heel leerzaam proces geweest. Ik ben nu geen coördinator meer. Sedert september hebben we een bureaumanager en secretaresse in vaste dienst. Ik ben nu procesbegeleider en programmamaker.'

## Op reis

Naast de cursussen worden er ook reizen door De Zonneboom georganiseerd. 'Een echte reis is er een waar mensen stukken kunnen ontdekken van hun eigen biografie', zegt Van der Pas.

Deelneemster Truus Popma (47) had zo'n ervaring tijdens haar reis naar Toscane. Dit kwam door de plaatsen die bezocht werden en de ontmoetingen in de groep. 'Ik besepte dat iedereen op zoek is naar iets in zichzelf. Ik weet dat je dat altijd wel doet, maar tijdens de reis werd dat bij veel mensen ineens zichtbaar.' De meeste indruk op Popma maakte een ontmoeting met een oude schipper, tijdens de reis langs de noordelijke eilanden van Schotland. 'We zaten op een bankje en voor ons lag de haven. Hij vertelde me dat hij een keer tijdens een van zijn zeereizen een periode van worsteling met zichzelf had gehad. Thuisgekomen sloeg hij de bijbel open op Romeinen 8. De woorden die hij las waren een bevestiging voor de innerlijke ontwikkeling die hij had doorgemaakt. Later, op onze eigen reis, kwamen we bij een oud Keltisch kerkje. Daar zag ik een bijbel liggen die ik opensloeg. De passage die ik las was die van Romeinen 8! Omdat het mij zo diep raakte, besloot ik bij de afsluiting van de reis deze tekst voor te lezen aan de groep, om zo mijn ervaring te kunnen delen.'

## Muziek

Ondertussen is het onrustig geworden in het Leidse pand. De bel gaat onophoudelijk en gelach en stemmen klinken door het trapgat naar boven. 'De cursisten van de Vrij Kunstzinnige Jaren komen binnen', zegt Van der Pas. Vandaag is hun eerste workshop muziek.

Wanneer de vijftien vrouwen in de cursusruimte beneden allemaal aan de grote tafel zitten, leidt muziekdocente Fenneken Francken de middag in door te vertellen over haar muziekachtergrond. Op hun beurt vertellen de cursisten hun ervaringen met muziek. 'Ik zit op het viswijvenkoor', vertelt een vrouw. De groep lacht. 'Ja, echt waar hoor, en het is heel leuk.' Een ander vertelt een ervaring uit haar jeugd, dat ze tijdens de muzieklessen nooit mee mocht zingen omdat ze het volgens de juffrouw niet kon. 'Iedereen heeft wel wat met muziek', zegt Francken. Met geruststellende stem vervolgt ze dat meestal blijkt dat mensen die niets met muziek denken te kunnen er juist heel veel gevoel voor hebben. De tafels en stoelen gaan aan de kant en ze begint met de eerste oefening. Van der Pas

doet ook mee. Dat doet ze wel vaker in verband met haar taak als procesbegeleider. Er moet worden geklapt en gestampt op bepaalde ritmes. Dat gaat nog wel. Maar nu moet dit ritme worden doorgegeven in de groep. Dat blijkt moeilijker. De deelnemers zijn gespannen en vol concentratie. Een klap op een onjuist moment geeft hilariteit en iedereen lacht de spanning weg. 'Wat je merkt', zegt Francken, 'is dat je innerlijk al gaat meebewegen voordat het klapsein door je buur wordt gegeven. Het is eigenlijk een heel sociale oefening.'

De groep gaat nog ijverig door terwijl Ger van der Pas stilletjes door de deur naar buiten glipt. Ter afsluiting van haar verhaal besluit ze me haar atelier te laten zien. Een mooie, lichte ruimte met een krakende houten vloer. 'Ik ben zo blij dat ik nu weer tijd heb om zelf kunstzinnig bezig te zijn, dat kwam er door al dat georganiseer voor De Zonneboom nooit meer van.' Tegen de muur staat een foto van de kunstenaar Joseph Beuys. Liefkozend pakt Van der Pas hem op. 'Deze kunstenaar betekent veel voor mij. Ooit heeft hij gezegd: "Kunst ligt op straat, ligt tussen de mensen." Ik denk dat hij daarmee de sociale kunst bedoelt. Van hem heb ik geleerd dat niets blijvend is en alles in voortdurende ontwikkeling. En zo hoort het toch?'

Artikel uit: **Motief, maandblad voor antroposofie** - nr. 48, januari 2002

© Antroposofische Vereniging in Nederland

[www.antroposofie.nl](http://www.antroposofie.nl)